

บทที่ 5

บทสรุป และข้อเสนอแนะ

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเคราะห์เอกสารและงานวิจัยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In Depth Interview: IDI) การสังเกต (Observe) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion: FGD) และการศึกษาเอกสาร ได้นำข้อมูลที่ได้ค้นข้อมูลผู้ชุมชน และนำข้อมูลมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) สังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) สรุปและเผยแพร่ ซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินการ ดังนี้

5.1 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 5.1.1 เพื่อศึกษาการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน
- 5.1.2 เพื่อศึกษารูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน
- 5.1.3 เพื่อศึกษาผลผลิตของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน อันนำไปสู่การยกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์

5.2 ระเบียบวิธีการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเคราะห์เอกสารงานวิจัยการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน 6 แห่ง รวมทั้งการลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ด้วยตัวเองตามระเบียบวิธีวิจัย และตามประเด็นที่ศึกษา วิธีดำเนินงานวิจัย และการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่ม และการศึกษาเอกสาร นำข้อมูลที่ได้ค้นข้อมูลผู้ชุมชนแล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหา การสังเคราะห์เนื้อหา และเผยแพร่ นำข้อมูลที่ได้ค้นข้อมูลผู้ชุมชน โดยการจัดนิทรรศการ การทำหลักสูตรท้องถิ่น การทำทำเนียบภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งดำเนินการ ดังนี้

- 5.2.1 ประชุมนักวิจัย เพื่อให้นำเสนอกระบวนการ และผลการดำเนินงานวิจัย จำนวน 6 แห่ง

5.2.2 ศึกษาเอกสารงานวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน จำนวน 6 แห่ง

5.2.3 เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพการโดยการการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การสนทนากลุ่มกับกลุ่มเป้าหมายของงานวิจัย ทั้ง 6 แห่ง โดยเก็บข้อมูลเพิ่มเติม และตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายแล้วปรับปรุงข้อมูลให้สมบูรณ์

5.2.4 นำข้อมูล จากข้อที่ 5.2.1, 5.2.2 และ 5.2.3 รวบรวมมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์งานวิจัย ดังนี้

5.2.4.1 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา และสังเคราะห์เนื้อหา ด้วยการจัดเรียงข้อมูลด้วยโปรแกรม Excel

5.2.4.2 นำมาตีความ สร้างข้อสรุป (Induction) นำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เพื่อหาความคล้ายคลึง และแตกต่างกันของข้อมูล แล้วทำการลงรหัส (Coding) แล้วเจงนัยออกเป็นจำนวนที่เกิดขึ้น สรุปผล นำเสนอเขียนเป็นความเรียง

5.2.4.3 การสังเคราะห์เนื้อหา ที่ได้จาก ข้อ 5.2.4.2 มาสร้างข้อสรุปพรรณนาในรูปความเรียง

5.2.5 นำข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์สรุปเป็นงานวิจัย และเผยแพร่งานวิจัยโดยนำเสนอในงานการประชุมวิชาการเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในโอกาสการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบรอบ 60 ปี ในวันที่ 3 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 ณ อาคารคอนเวนชัน ศูนย์การประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี ซึ่งจัดโดยสำนักงานมาตรฐานการศึกษา (สมศ.) และนำเสนอในรูปการจัดบอร์ดนิทรรศการ และนิทรรศการแบบมีชีวิต ณ งานประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย นอกจากนี้ได้เผยแพร่ในรูปบทความทางวิชาการในวารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

5.2.6 จัดทำรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

5.3 เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ได้แก่ ผู้วิจัย แบบการสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบการสนทนากลุ่ม โดยการใช้วิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการวิเคราะห์เอกสาร

5.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารงานวิจัย การสัมภาษณ์ โดยการใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และการสังเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์ตามประเด็นที่ค้นหา และการประชุมเชิงปฏิบัติการโดยการสนทนากลุ่ม ตามประเด็นปัญหา วิเคราะห์เนื้อหา สังเคราะห์เนื้อหา แล้วนำเสนอเชิงพรรณนา (Descriptive Analysis)

5.5 สรุป

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน พบว่า

5.5.1 การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนจำแนกตามประเภทของภูมิปัญญา และตามมูลเหตุแห่งการพัฒนา ดังนี้

5.5.1.1 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งได้ดังนี้ ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เรื่อง การทำหน้ากากผีตาโขน ปลาย้าข้ามปี และเครื่องปั้นดินเผา ด้านการแพทย์-แผนไทย เรื่อง ผักกอนแคน และสมุนไพรลูกประคบ ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เรื่อง การทำหน้ากากผีตาโขน และการสืบทอดของชาวอีสาน และด้านโภชนาการ เรื่อง ปลาย้าข้ามปี และผักกอนแคน

5.5.1.2 มูลเหตุแห่งการพัฒนาแบ่งได้ดังนี้ มูลเหตุแห่งการพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มากที่สุด คือ จากต้นแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น รองลงมา คือ ผู้นำที่สามารถพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนถึงวิสาหกิจชุมชน ความสำคัญของการเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าชุมชน สมุนไพร และความเชื่อ ตามลำดับ

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นพิจารณาจากประเภท และมูลเหตุแห่งการพัฒนาตามภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน พบ ดังนี้

1. การทำหน้ากากผีตาโขน เมื่อจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าจะอยู่ในด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม และด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ส่วนมูลเหตุแห่งการพัฒนาจากภูมิปัญญาต้นแบบ ภูมิปัญญาผู้นำ และความเชื่อ

2. การสืบทอดของชาวอีสาน เมื่อจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าจะอยู่ในด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ส่วนมูลเหตุแห่งการพัฒนาจากภูมิปัญญาต้นแบบ และความเชื่อ

3. ผักคอนแคน เมื่อจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าจะอยู่ในด้านการแพทย์แผนไทย และด้านโภชนาการ ส่วนมูลเหตุแห่งการพัฒนามาจากภูมิปัญญาต้นแบบ และภูมิปัญญาผู้นำ

4. สมุนไพรลูกประคบ เมื่อจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าจะอยู่ในด้านการแพทย์แผนไทย ส่วนมูลเหตุแห่งการพัฒนามาจากภูมิปัญญาต้นแบบ และทรัพยากร

5. ปลาร้าข้ามปี เมื่อจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าจะอยู่ในด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม และด้านโภชนาการ ส่วนมูลเหตุแห่งการพัฒนามาจากภูมิปัญญาต้นแบบ และภูมิปัญญาผู้นำ

6. เครื่องปั้นดินเผา เมื่อจัดประเภทภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าจะอยู่ในด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ส่วนมูลเหตุแห่งการพัฒนามาจากภูมิปัญญาต้นแบบ ภูมิปัญญาผู้นำ และทรัพยากร

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นพิจารณาจากมูลเหตุแห่งการพัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม อันได้แก่ การทำหน้ากากผีตาโขน การทำปลาร้าข้ามปี การทำเครื่องปั้นดินเผา จะมีพัฒนาการตามห้วงเวลา คนความเชื่อ ทรัพยากร จากวัฒนธรรมการเป็นอยู่ไปสู่กลุ่ม ไปสู่ธุรกิจครอบครัวพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชน

2. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการแพทย์แผนไทย อันได้แก่ สมุนไพรพื้นบ้าน ผักคอนแคน และสมุนไพรลูกประคบ จะมีพัฒนาจากการที่เห็นคุณค่าทรัพยากร ทั้งสมุนไพรและป่าที่สมบูรณ์ให้ยังคงสืบทอดสู่ลูกหลานไม่ให้สูญหายไปสืบไป

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านประเพณีด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณีอันได้แก่ หมอสูขวัณ จะมีพัฒนาจากความเชื่อผ่านสื่อคำสวดทั้งที่ได้รับความโชคดี และที่บิดเป่าความไม่ดี พัฒนาถ่ายทอดจากรุ่นที่มีคุณสมบัติเฉพาะ เลือกรับอย่างเจาะจงจากเครือญาติ ผู้สนใจตามลำดับ

5.5.2 รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน พบว่า

การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน พบว่ามีช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนี้

5.5.2.1 ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน มากที่สุด คือ บุคคล และชุมชน รองลงมา คือ ครอบครัว กลุ่ม ผู้สืบสันดาน

ผู้นำ ผู้นำกลุ่มย่อย เครือข่าย องค์กรของรัฐ พระ นักเรียน พราหมณ์ และองค์กรเอกชน ตามลำดับ

5.5.2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนที่ใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้มากที่สุด คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องสมุนไพรลูกประคบ และปลาร้าข้ามปี รองลงมา คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องเครื่องปั้นดินเผา การดูแลสุขภาพของชาวอีสาน ผักคอนแคน และ หน้ากากผีตาโขน ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานตอนบนใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ เรียงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น มากที่สุด สามลำดับแรก คือ

สมุนไพรลูกประคบใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ มากที่สุด 10 ช่องทาง คือ ผู้สืบสันดาน พระ บุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ผู้นำกลุ่มย่อย เครือข่าย องค์กรของรัฐ และนักเรียน

ปลาร้าข้ามปี ใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ มากที่สุด 10 ช่องทาง คือ ผู้สืบสันดาน บุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ผู้นำ ผู้นำกลุ่มย่อย เครือข่าย องค์กรของรัฐ และองค์กรเอกชน

เครื่องปั้นดินเผา ใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ 8 ช่องทาง คือ ผู้สืบสันดาน บุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชน ผู้นำ องค์กรของรัฐและนักเรียน

การดูแลสุขภาพ ใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ 7 ช่องทาง คือ ผู้สืบสันดาน พราหมณ์ พระ บุคคล ครอบครัว วัด และชุมชน

5.5.3 วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน พบว่า

5.5.3.1 วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน ใช้วิธีการถ่ายทอด มากที่สุด คือ การสอน (การบอก-การสาธิต-การปฏิบัติ) รองลงมา คือ การสอบถาม การสังเกต การเรียนรู้ด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอบรมสัมมนา การค้นคว้าจากเอกสารจากสื่อภาษาไทยและสื่อต่างประเทศ และการศึกษาดูงาน ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานตอนบนที่ใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ เรียงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น มากที่สุด สามลำดับแรก คือ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องปลาร้าข้ามปี ใช้วิธีการถ่ายทอดมากที่สุด 9 วิธี คือ การค้นคว้าจากเอกสาร สื่อ ไทย-ต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสอบถาม การศึกษา ดูงาน การสอน การสังเกต การอบรมสัมมนา ตนเอง และการวิจัย

เครื่องปั้นดินเผา ใช้วิธีการการถ่ายทอด 6 วิธี คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสอบถาม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การสอน และการสังเกต

การสู่ขวัญ ใช้วิธีการการถ่ายทอด 6 วิธี คือ การค้นคว้าจากเอกสาร สื่อ ไทย-ต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสอบถาม การเรียนรู้ด้วยตนเอง การสอน และการสังเกต

5.5.2.2 ประเภทของสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน พบว่า สื่อนิทรรศการเป็นสื่อที่ใช้มากที่สุดในการเผยแพร่องค์ความรู้ คือ สื่อ นิทรรศการ รองลงมาคือ สื่อ อินเทอร์เน็ต ชุดการเรียนรู้ สื่อวัฒนธรรมประเพณี ซีดีรอม โทรทัศน์ วิทยุ วารสาร ฐานข้อมูล การแสดงผลลักษณ์ คาวเทียม โปสเตอร์ แผ่นพับ บทเพลง และสื่อหมอลำ ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนที่ใช้ประเภทของสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ เรียงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น มากที่สุด สามลำดับแรก คือ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการทำหน้ากากผีตาโขนมีการใช้สื่อในการเผยแพร่องค์ความรู้มากที่สุด 8 สื่อ คือ สื่อ โทรทัศน์ วิทยุ วารสาร อินเทอร์เน็ต คาวเทียม นิทรรศการ บทเพลงและวัฒนธรรมประเพณี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องปลาร้าข้ามปีมีการใช้สื่อในการเผยแพร่ องค์ความรู้ 6 สื่อ คือ นิทรรศการ อินเทอร์เน็ต การแสดงผลลักษณ์ โปสเตอร์ แผ่นพับ และ ซีดีรอม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องผักคอนแวนมีการใช้สื่อในการเผยแพร่ องค์ความรู้ 6 สื่อ คือ นิทรรศการ อินเทอร์เน็ต ฐานข้อมูล ชุดการเรียนรู้ หมอลำ และ ซีดีรอม

5.5.2.3 รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนมี 8 รูปแบบ รูปแบบที่ใช้มากที่สุด คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล รองลงมา คือ การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านสื่อ การถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง การถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านหน่วยงานของรัฐ และการถ่ายทอดผ่านบทเพลงท้องถิ่น ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานตอนบนใช้รูปแบบการถ่ายทอด เรียงตามลำดับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้รูปแบบการถ่ายทอดมากที่สุด สามลำดับแรก คือ

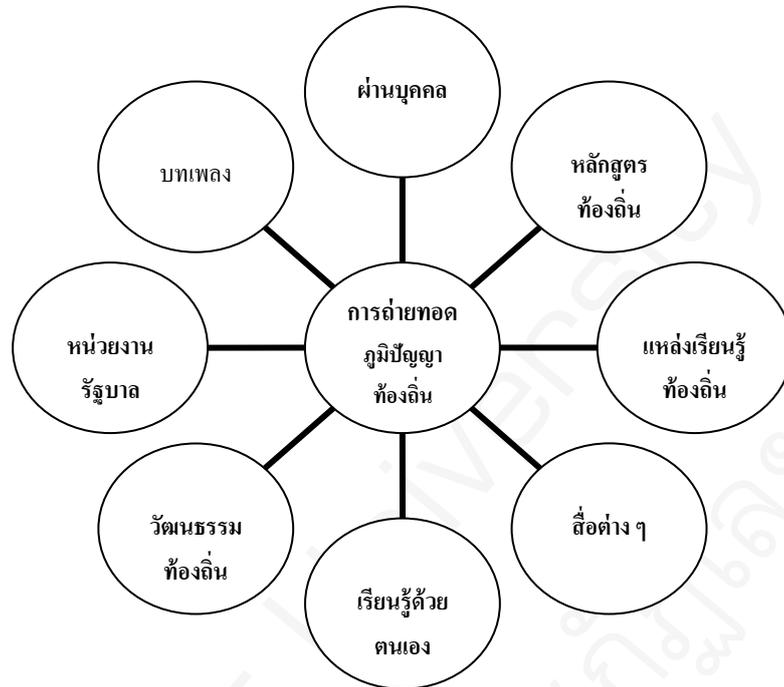
ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการทำหน้ากากผีตาโขนมีรูปแบบการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากที่สุด 7 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตร

การถ่ายทอดผ่านสื่อ การถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านบทเพลงท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านหน่วยงานของรัฐ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการดูแลสุขภาพของชาวอีสานมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 5 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านสื่อ การถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องเครื่องปั้นดินเผา มีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านสื่อ และการถ่ายทอดผ่านหน่วยงานของรัฐ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องผักกอนแค้นมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านสื่อ และการถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องสมุนไพรลูกประคบมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น

ดังนั้นรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสานตอนบนที่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในภูมิปัญญาสู่รุ่นลูกหลาน จากรุ่นสู่รุ่น จากพ่อถึงลูก จากผู้รู้ถึงผู้อยากเรียนรู้ จากหัวหน้าถึงลูกน้อง ซึ่งนับได้ว่าเป็นการจัดการองค์ความรู้ในบริบทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังที่กล่าวมาแล้วสามารถเขียนเป็นรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผ่านการสื่อสารทุกรูปแบบ ทั้งจากภายในชุมชน และภายนอกชุมชน ซึ่งผู้วิจัยสามารถสรุปรูปแบบการถ่ายทอดได้ดังภาพที่ 5.1 ดังนี้

ภาพที่ 5.1 แสดงรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน

5.5.3 ผลผลิตของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน อันนำไปสู่การยกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาผลผลิตกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน อันนำไปสู่การยกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ สามารถสรุปเป็นประเภทผลผลิต และองค์ความรู้ ดังนี้

5.5.3.1 ผลิตภัณฑ์ที่แบ่งตามประเภทของหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล ดังนี้

ประเภทผ้า และเครื่องแต่งกาย มีการผลิตเสื้อผ้าที่มีลวดลายทั้งที่ปักสัญลักษณ์เป็นรูปหน้ากากผีตาโขน และมีทั้งการสกรีนลายหน้ากากผีตาโขนลงบนเสื้อ ป้ายผ้า โฆษณา และผ้าทอลายผีตาโขน

ประเภทเครื่องใช้ เครื่องประดับ เครื่องประดับทองคำเป็นรูปผีตาโขน เช่น สร้อย แหวน ต่างหูทองคำรูปผีตาโขน เครื่องใช้ เช่น ที่ตั้งขวดไวน์รูปผีตาโขน โคมไฟรูปผีตาโขน เทอร์โมมิเตอร์ผีตาโขน เป็นต้น เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ครก ไห หม้อแอ่ง โอ่ง คนโทน้ำ หม้อใส่ยา หม้อต้มยาสมุนไพร หม้อสาวดอก หม้อปอมตั้ง เป็นต้น ที่ใส่เครื่องหอม ในธุรกิจสปา เช่น เครื่องใส่น้ำมันหอมระเหย เครื่องใส่กำยาน อ่างหรือโอ่งที่เป็นเฟอร์นิเจอร์ใน

การตกแต่ง

ประเภทศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก มีการแปรรูปหลายรูปแบบ เช่น หน้ากากผีตาโขนขนาดเล็ก กลาง และใหญ่ ตุ๊กตาผีตาโขนที่แต่งชุดด้วยผ้าฝ้ายทอมือ พวงกุญแจผีตาโขน แม่เหล็กติดตู้เย็นรูปผีตาโขน ถ้วยรางวัลในงานกีฬาผีตาโขน กระจังผีตาโขน และถ้วยกาแฟผีตาโขน

ประเภทอาหาร มีการแปรรูปปลาร้าข้ามปี เป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น แจ่วบอง ปลาร้าผง ปลาร้าอบทรงเครื่อง น้ำปลาปลาร้า น้ำหมักชีวภาพ และปลาร้าก้อน

สมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา ได้แก่ ผลิตภัณฑ์สมุนไพรลูกประคบ และผักคอนแคน

5.5.3.2 องค์ความรู้

องค์ความรู้เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจ เช่น การตลาด การบัญชี การพัฒนาบรรจุภัณฑ์หรือช่องทางการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ปลาร้าข้ามปีในประเทศ และต่างประเทศ

บทสวดการสวดวิญญู เช่น บุคคลล พระภิกษุสงฆ์ ขึ้นบ้านใหม่ สัตว์ต้นไม้

หลักสูตร คำกลอน และงานวิจัย เช่น หลักสูตรระยะสั้น หลักสูตรระยะยาว หลักสูตรท้องถิ่น บทเรียนท้องถิ่น

5.5.3.3 เครื่องช่วย

เครื่องช่วย และการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน มีการพัฒนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในองค์ความรู้เก่า กับใหม่ พร้อมทั้งกระบวนการจัดการต่อยอดในการเครื่องช่วย และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เครื่องช่วยองค์ความรู้ เครื่องช่วยประกอบธุรกิจ เครื่องช่วยภาครัฐภาคธุรกิจ ธุรกิจจำลอง เครื่องช่วยภายในท้องถิ่น เช่น เครื่องช่วยปลาร้า

5.5.3.4 กฎภูมิปัญญา ในท้องถิ่นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ชุมชน

5.5.3.5 อื่น ๆ อีกทั้งยังได้ผลผลิตที่เป็นนามธรรมในด้านความเชื่อที่ถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณี การปลูกฝังค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ขวัญและกำลังใจในการเปลี่ยนแปลงชีวิต

5.6 อภิปรายผล

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน เรื่อง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน ด้านรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน ด้านผลผลิตของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนอันนำไปสู่การยกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ภาพรวมของภูมิปัญญาพอสรุปได้ในแต่ละด้าน ดังนี้

5.6.1 ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน

การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนสามารถสรุปเป็นกลุ่มภูมิปัญญาของภาคอีสานตอนบนตามการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน ดังนี้

การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนจำแนกตามประเภทของภูมิปัญญาได้ 4 ด้าน ดังนี้ ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เรื่องการทำหน้ากากผีตาโขน ปลายข้าวขำปี และเครื่องปั้นดินเผา ด้านการแพทย์แผนไทย เรื่องฝักคอนแคน และสมุนไพรลูกประคบ ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เรื่อง การชกมวยของชาวอีสาน และด้านโภชนาการ เรื่อง ปลายข้าวขำปี และฝักคอนแคน ดังที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการดำรงชีวิตทั้งสิ้น เช่น การแข่งขันเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตและบริการ ซึ่ง วิจัย ตันศิริ (2536, หน้า 5) กล่าวว่า มนุษย์มีระบบการเรียนรู้ของสมาชิกในสังคม โดยวิธีการต่าง ๆ กันด้วยสติปัญญาอันล้ำเลิศของมนุษย์สังคมยุคต่าง ๆ ได้สร้างขนบธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติ วิถีชีวิต และทักษะของการหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนความเชื่อถือทางศาสนาเพื่อสั่งสอนเยาวชน เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมของแต่ละสังคม กระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมสมัยก่อนจึงแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันและสอดแทรกอย่างจงใจในพิธีการต่าง ๆ เช่น พิธีการโกนจุก พิธีการสมรส พิธีการบรรพชา พิธีสงกรานต์ พิธีกรรมทางศาสนาและพิธีงานศพ จะเห็นได้ว่าในพิธีการเหล่านี้มีบทเรียนหรือ สำนวน ทางวัฒนธรรม และแนวประพฤติปฏิบัติที่ผู้ใหญ่ตั้งใจจะสั่งสอนผู้น้อย สอดแทรกอยู่อย่างแนบแน่น และเป็นพลังจิตใจที่หลอมรวมผู้คนในสังคมสงบ นอกจากนี้ ยูพร จานประดับ (2544, หน้า (4)-(6)) ได้ทำการวิจัย เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการการศึกษาระดับประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่าการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาได้แก่ 1) ด้านคติ ความคิด ความเชื่อ 2) ด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี 3) ด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น การทำสมุนไพรรักษาโรค และ

4) ด้านแนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน ส่วนใหญ่ครูนำการทำเกษตรแบบธรรมชาติและการทำหัวโขนมาใช้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วน วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่เจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นถ่ายทอดความรู้โดยตรงให้แก่นักเรียนทุกด้าน และจิตติมา ทิพย์สังวาล (2544, หน้า (1)-(2)) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาแบบเดิมที่ยังคงอยู่ เนื่องจากการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาวตำบลทุ่งหลวงยังคงเป็นอุตสาหกรรมการผลิตภายในครัวเรือนนั่นเอง สอดคล้องกับ อัจฉริ จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา (2548, หน้า บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัย พบว่า การผลิตกลองยาวพื้นบ้านอีสานจะใช้วิธีการดั้งเดิมที่สืบทอดมา และใช้เครื่องจักรไฟฟ้าในการผลิตสำหรับเครื่องเบญจรงค์ลายน้ำทอง เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่เขียนลายด้วยวิธีลงยาด้วยสีที่ทำจากทองคำลวดลายที่วาดลงในเครื่องเบญจรงค์สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีวัฒนธรรมตามความเชื่อของไทย และวิถีชีวิตของคนไทย ส่วนกลุ่มผลิตภัณฑ์รับแขกจากหวาย มีกระบวนการผลิตที่ใช้มือตลอดกระบวนการ มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค การศึกษาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนในจังหวัดมหาสารคามในครั้งนี้ ถือเป็นการส่งเสริมสืบสาน และอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านให้ผู้สนใจได้ศึกษาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ต่อไป

มูลเหตุแห่งการพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมากที่สุด คือ จากต้นแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่น รองลงมาลำดับแรก คือ ผู้นำที่สามารถพัฒนาเป็นธุรกิจชุมชนถึงวิสาหกิจชุมชน รองลงมาลำดับที่สอง คือ ความสำคัญของการเห็นคุณค่าของทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่น ป่าชุมชน สมุนไพร รองลงมาลำดับที่สาม คือ ความเชื่อตามวัฒนธรรมและประเพณีที่พัฒนามาตามลำดับ จะเห็นได้ว่าการที่จะพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ยั่งยืนควรจะมีภูมิปัญญาต้นแบบภูมิปัญญา ผู้นำและการตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรถือว่าเป็นทุนดั้งเดิมของภูมิปัญญานั้นถ้าท้องถิ่นใดที่มีองค์ประกอบที่สำคัญดังกล่าวจะทำให้ภูมิปัญญานั้นเกิดและดำรงอยู่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นต่อไป

5.6.2 ด้านรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน

จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนที่กล่าวมาแล้ว สรุปช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ ดังนี้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนมีช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้ คือ ช่องทางการสื่อสารในการ

ถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน มากที่สุด คือ บุคคล และชุมชน รongลงมา คือ ครอบครัว กลุ่ม ผู้สืบสันดาน ผู้นำ ผู้นำกลุ่มย่อย เครือข่าย องค์กรของรัฐ พระนักเรียน พราหมณ์ และองค์กรเอกชน ตามลำดับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนที่ใช้ช่องทางการสื่อสารในการถ่ายทอดองค์ความรู้มากที่สุด คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องปลาร้าข้ามปี และสมุนไพรลูกประคบ รongลงมา คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องเครื่องปั้นดินเผา การดูแลสุขภาพของชาวอีสาน ผักคอนแคน และการทำน้ำกาฬศิลาโชน ตามลำดับ เนื่องจากการสื่อสารผ่านทางบุคคลเป็นการสื่อสารที่สะดวกสามารถสื่อสารได้ทันทีไม่ต้องผ่านกระบวนการขั้นตอนจากองค์กร ซึ่งสอดคล้องกับ ปฐม นิคมานนท์ (2535, หน้า 34) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ อาจเป็นเครือข่ายหรือสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน อาจจะเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อมด้วยการตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ และจิตติมา ทิพย์สังวาล (2544, หน้า (1)-(2)) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอุตสาหกรรม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา โดยอาศัยสายสัมพันธ์ภายในครอบครัว รุ่นปู่ย่าตายาย ถ่ายทอดสู่รุ่นพ่อแม่ รุ่นพ่อแม่ ถ่ายทอดสู่รุ่นลูก หลาน และอาศัยความรู้จักสนิทสนมกันภายในชุมชน ขอเรียนรู้กระบวนการผลิตจากช่างปั้นผู้มีฝีมือในชุมชน เมื่อกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเข้ามาให้การสนับสนุนอบรมเทคนิควิธีการในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา ทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติอย่างเป็นระบบ ชาวตำบลทุ่งหลวงสามารถผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีคุณภาพดี และปริมาณมากขึ้น สามารถส่งออกไปขายต่างจังหวัดได้ โดยมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงที่บ้าน อย่างไรก็ตามหลังจากที่กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมเข้ามาให้การสนับสนุนอบรมเทคนิควิธีการในการผลิตแก่ชาวตำบลทุ่งหลวงแล้วกระบวนการการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาแบบเดิมก็ยังคงอยู่ เนื่องจากการผลิตอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชนชาวตำบลทุ่งหลวงยังคงเป็นอุตสาหกรรมการผลิตภายในครัวเรือนนั่นเอง

วิธีการการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน สามารถสรุป ดังนี้ วิธีการการถ่ายทอดองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนใช้วิธีการถ่ายทอด มากที่สุด คือ การสอน (การบอก-การสาธิต-การปฏิบัติ) รongลงมา คือ การสอบถาม การสังเกต การเรียนรู้ด้วยตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การอบรมสัมมนา การค้นคว้าจากเอกสารจากสื่อภาษาไทยและสื่อต่างประเทศ และการศึกษาดูงาน ตามลำดับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานตอนบนที่ใช้วิธีการการถ่ายทอดความรู้ เรียงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น มากที่สุด คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องปลาร้าข้ามปี ใช้วิธีการถ่ายทอดมากที่สุด 9 วิธี คือ การค้นคว้าจากเอกสาร สื่อ ไทย-ต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสอบถาม การศึกษาดูงาน การสอน การสังเกต การอบรม

สัมมนาตนเอง และการวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องเครื่องปั้นดินเผา ใช้วิธีการการถ่ายทอด 6 วิธี คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสอบถาม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การสอน และการสังเกต และภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการสู่ขวัญ ใช้วิธีการการถ่ายทอด 6 วิธี คือ การค้นคว้าจากเอกสาร สื่อ ไทย-ต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสอบถาม การเรียนรู้ด้วยตนเอง การสอน และการสังเกต ซึ่งการเรียนรู้จากการสอนเป็นการเรียนรู้เริ่มแรกของมนุษย์ที่เกิดขึ้นที่เป็นทักษะขั้นต้นของการกระทำและต่อมาเมื่อปฏิบัติได้เองหากเกิดการสงสัยก็จะถามผู้รู้สืบเสาะหาความรู้ด้วยตนเองเมื่อเกิดความชำนาญก็เริ่มมีความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทย เป็นการสั่งสมความรู้และประสบการณ์อันยาวนาน โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ (อัจฉริ จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา, 2548, หน้า 14) ซึ่งสอดคล้องกับ ริชาร์ด เอ็ม เดอร์สัน (Richard M. Dorson, 1972, p.5) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดความรู้ของชาวบ้านมี 3 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ใช้คำพูด เช่น การบอกให้ทำ รูปแบบที่ไม่ใช้คำพูด เช่น การทำให้ดู รูปแบบผสม คือ ใช้ทั้งสองรูปแบบในการถ่ายทอดสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปฐม นิคมานนท์ (2535, หน้า บทคัดย่อ) ที่ศึกษาระบบการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้จำแนกได้ 5 รูปแบบที่สำคัญ คือ (1) การสืบทอดความรู้ในลักษณะอาชีพของหมู่บ้านสืบทอดกันมาช้านาน (2) การสืบทอดอาชีพความถนัดเฉพาะอย่างภายในครอบครัวสืบทอดในสายตระกูล (3) การเรียนรู้จากผู้รู้ในลักษณะของการไปอยู่ฝึกงาน ไปอยู่หรือบวชเรียนในวัด การเรียน โดยจ่าย ค่าเรียนการทำงานเป็นระบบกลุ่ม และเจ้าหน้าที่ภายนอกมาจัดสอนให้ (4) การฝึกฝนด้วยตนเองเกิดจากความรู้สึกรับชอบสิ่งนั้นมาตั้งแต่เด็ก การได้เห็นตัวอย่างแล้วทำตามและการมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น (5) เกิดขึ้นจากความบังเอิญ เช่นการฝันหรือการมีอำนาจลึกลับมาเข้าสิง ทำให้มีความสามารถรักษาโรคบางอย่างและทำนายทายทักสิ่งต่างๆ ได้ และงานวิจัยของ ศกุนตลา เหลืองสกุล (2543, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น ผลการวิจัย พบว่า วิธีการเรียนรู้ของผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ (1) เรียนรู้ด้วยตนเองจากการอ่าน การสังเกต การทดลอง การปฏิบัติจริง (2) เรียนรู้จากบุคคลในครอบครัว จากการพูดคุย การสังเกต การทดลอง การปฏิบัติจริง และใช้วิธีการถ่ายทอดความรู้ คือ (1) ถ่ายทอดให้กับบุคคลในครอบครัวโดยการพูดคุย การสาธิต การปฏิบัติจริง (2) การถ่ายทอดให้กับบุคคลนอกครอบครัวใช้การพูดคุย การสาธิต การฝึกปฏิบัติในสถานการณ์จริง

ประเภทของสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน สามารถเขียนจำแนก ดังนี้ สื่อนิทรรศการเป็นสื่อที่ใช้มากที่สุดในการเผยแพร่

องค์ความรู้ รองลงมาคือ สื่อ อินเทอร์เน็ต ชุดการเรียนรู้ สื่อวัฒนธรรมประเพณี ซีดีรอม โทรทัศน์ วิทยุ วารสาร ฐานข้อมูล การแสดงผลดิจิทัล ดาวเทียม โปสเตอร์ แผ่นพับ บทเพลง และสื่อหมอลำ ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนที่ใช้ประเภทของสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่ องค์ความรู้ เรียงตามภูมิปัญญาท้องถิ่น มากที่สุด คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการทำน้ำกาฬ ผิดาโขงมีการใช้สื่อในการเผยแพร่องค์ความรู้มากที่สุด 8 สื่อ คือ สื่อโทรทัศน์ วิทยุ วารสาร อินเทอร์เน็ต ดาวเทียม นิทรรศการ บทเพลงและวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่อง ปลาร้าขำมีการใช้สื่อในการเผยแพร่องค์ความรู้ 6 สื่อ คือ นิทรรศการ อินเทอร์เน็ต การแสดงผลดิจิทัล โปสเตอร์ แผ่นพับและซีดีรอม และภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องผักคอนแอมมีการใช้สื่อในการเผยแพร่องค์ความรู้ 6 สื่อ คือ นิทรรศการ อินเทอร์เน็ต ฐานข้อมูล ชุดการเรียนรู้ หมอลำ และซีดีรอม รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบน ดังนี้ รูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนมี 8 รูปแบบ รูปแบบที่ใช้มากที่สุด คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล รองลงมา คือ การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านสื่อ การถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง การถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านหน่วยงานของรัฐ และการถ่ายทอดผ่านบทเพลงท้องถิ่น ตามลำดับ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานตอนบนใช้รูปแบบการถ่ายทอด เรียงตามลำดับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้รูปแบบการถ่ายทอดมากที่สุด คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการทำน้ำกาฬ ผิดาโขงมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมากที่สุด 7 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตร การถ่ายทอดผ่านสื่อ การถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านบทเพลงท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านหน่วยงานของรัฐ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการสู่วัชของชาวอีสานมีรูปแบบการถ่ายทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่น 5 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านสื่อ การถ่ายทอดผ่านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องเครื่องปั้นดินเผา มีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านสื่อ และการถ่ายทอดผ่านหน่วยงานของรัฐ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องผักคอนแอมมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น การถ่ายทอดผ่านสื่อ และการถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น และภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรื่องสมุนไพรถูกประคบมีรูปแบบการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 4 รูปแบบ คือ การถ่ายทอดผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง การถ่ายทอดผ่านบุคคล การถ่ายทอดผ่านหลักสูตรท้องถิ่น และการถ่ายทอดผ่านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับ ปฐม นิคมานนท์ (2535, หน้า 34) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ อาจเป็นเครือญาติหรือสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน ก็ได้ อาจจะเป็นการถ่ายทอดโดยตรง โดยทางอ้อมด้วยการตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ และ เวทวพันธ์ ฉ่ำสันเทียะ (2541, หน้า 12) กล่าวว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยจัดให้เรียนรู้จากโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง จากชุมชนท้องถิ่น จากเครือข่ายในส่วนกลางโดยผ่านทางสื่อ และกระบวนการถ่ายทอดเป็นแบบตัวต่อตัว การทำงานร่วมกัน และการทดลองปฏิบัติ และสอดคล้องกับงานวิจัยของธีรวงศ์ คงทอง (อ้างถึงใน ศกุนตลา เหลืองสกุล, 2543, หน้า 35-36) ที่ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้การรักษาพยาบาลพื้นบ้านในภาคเหนือ พบว่ารูปแบบการถ่ายทอดมีการเรียนรู้จากบรรพบุรุษภายในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ และการเรียนรู้จากองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ และนภดล ทองนพเนื้อ (2544, หน้า บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรเป็นอาหารและยา พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ได้รับความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรเป็นอาหารมาจากครอบครัวและบรรพบุรุษ รองลงมาคือ การบอกเล่าของเพื่อนและคนรู้จัก การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์กับผู้อื่น สำหรับเหตุผลหรือแรงจูงใจในการเรียนรู้ส่วนใหญ่เห็นว่าสมุนไพรมีประโยชน์ต่อร่างกาย รองลงมาคือ มีความสนใจส่วนตัวส่วนการถ่ายทอดความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรเป็นอาหาร ส่วนใหญ่ถ่ายทอดให้กับลูกหลานคนในครอบครัว รองลงมาคือ เพื่อนและคนรู้จักทั่วไป วิธีการที่คนส่วนใหญ่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ คือ การบอกเล่าให้ฟังแบบปากต่อปาก รองลงมาคือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่นเดียวกับเรื่องการใช้สมุนไพรเป็นอาหาร ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับความรู้เรื่องการใช้สมุนไพรเป็นยามาจากครอบครัว บรรพบุรุษ รองลงมาคือ การบอกเล่าของเพื่อนและคนรู้จัก การแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์กับผู้อื่น เหตุผลที่คนส่วนใหญ่เรียนรู้เรื่องการใช้สมุนไพรเป็นยาคือ เห็นว่าเป็นประโยชน์เนื่องจากสมุนไพรหาง่าย และประหยักว่ายาแผนปัจจุบัน รองลงมาคือ มีความจำเป็น ประชาชนส่วนใหญ่ถ่ายทอดความรู้ให้กับลูกหลานและคนในครอบครัว รองลงมาคือ คนรู้จักทั่วไป วิธีการที่คนส่วนใหญ่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้คือ การบอกเล่าให้ฟังแบบปากต่อปาก รองลงมาคือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง สำหรับกระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญา การใช้สมุนไพรเป็นอาหารและยาจากผู้ที่มีความรู้ด้านสมุนไพรและหมอชาวบ้าน พบว่า ผลการสนทนากลุ่มที่ได้จากแต่ละอำเภอมีความคล้ายคลึงกันและคล้ายคลึงกับผลที่ได้จากการสอบถามประชาชนทั่วไป

5.6.3 ด้านผลผลิตของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสาน

ตอนบน

ผลผลิตกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานตอนบนมีการพัฒนาผลผลิตอันนำไปสู่การยกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่า ดังนี้

การจัดการความรู้อันนำไปสู่การยกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ การจัดการความรู้อันยกระดับความรู้เพื่อพัฒนามูลค่าผลิตภัณฑ์ ซึ่งนำไปสู่การได้มาซึ่งรายได้จากการขาย โดยประยุกต์เป็นรูปแบบสัญลักษณ์ ผ้าและเครื่องแต่งกาย ประเภทเครื่องใช้ เครื่องประดับ ประเภทศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก ประเภทอาหาร และประเภทสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา ขายจำแนกตามประเภทสินค้า OTOP มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เป็นนวัตกรรมใหม่ เพื่อสร้างสรรค์มูลค่าเพิ่ม (Value Creation) เพื่อยกระดับผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนอีสานให้มีคุณภาพ สะอาด ปลอดภัย ได้มาตรฐานเป็นของฝากที่พกพาได้สะดวกง่ายต่อการบริโภค มีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย ราคาไม่แพง มีแหล่งตลาดที่หลากหลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ การนำ ICT มาใช้ในการถ่ายทอดและใช้ในการเผยแพร่และนำความรู้มาสร้างเป็นบทเรียนท้องถิ่น การพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ การทำหน้ากากผ้าฝ้าย ผลิตภัณฑ์ปลาข้าวขำปี ผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา สมุนไพรลูกประคบ การพัฒนาระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ซึ่งนำไปสู่การได้มาซึ่งรายได้จากการขาย อุปกรณ์เครื่องใช้โดยประยุกต์ใช้รูปแบบสัญลักษณ์ นำเสนอเป็นจุดขายจำแนกตามประเภทสินค้า OTOP คือ ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย ประเภทเครื่องใช้ เครื่องประดับ ประเภทศิลปะประดิษฐ์และของที่ระลึก ประเภทอาหาร และประเภทสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา และนอกจากนี้การพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่า ภูมิปัญญาพิธีสู่ขวัญของชาวอีสานเป็นภูมิปัญญาไทยในการสร้างกำลังใจ หรือจิตวิญญาณให้ผู้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่นเป็นสุข นอกจากนี้ยังเป็นการแสดงความเคารพในธรรมชาติ เรียนรู้ที่จะอยู่กับธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าหรือความดี ประจักษ์ความดีในความจริงและความจริงในความดี มีการบูรณาการระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ ควรค่าต่อการอนุรักษ์และพัฒนาพิธีสู่ขวัญของชาวอีสานให้สืบทอดต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประภาส หวังอ้อมกลาง (2547, หน้า บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การผลิตและจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผลิตภัณฑ์อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อสร้างเอกลักษณ์สินค้าชุมชนของแต่ละพื้นที่เป็นแนวความคิดที่ฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจลงสู่ภูมิภาค และเน้นความเป็นเอกลักษณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ก่อให้เกิด

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ เป็นการส่งเสริมรายได้ให้ประชาชนฐานรากของประเทศไทยซึ่งกระบวนการผลิตเดิมเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน รัฐบาลได้ผลักดันให้มีขบวนการสร้างรายได้ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยส่งเสริมให้ท้องถิ่นสามารถสร้างผลิตภัณฑ์ และการจำหน่าย รวมถึงการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้ได้มาตรฐานตรงกับความต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศอันเป็นผลทำให้สังคมเข้มแข็งตามลำดับ และ อัจฉรี จันทมูล และบุญชู ศรีเวียงยา (2548, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนในจังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยพบว่า การผลิตกลองยาวพื้นบ้านอีสานจะใช้วิธีการดั้งเดิมที่สืบทอดมา และใช้เครื่องจักรไฟฟ้าในการผลิต สำหรับเครื่องเบญจรงค์ลายน้ำทอง เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่เขียนลายด้วยวิธีลงยาด้วยสีที่ทำจากทองคำลวดลายที่วาดลงในเครื่องเบญจรงค์สะท้อนถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีวัฒนธรรมตามความเชื่อของไทย และวิถีชีวิตของคนไทย ส่วนกลุ่มผลิตชุดรับแขกจากหวายมีกระบวนการผลิตที่ใช้มือตลอดกระบวนการ มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัย เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค การศึกษาถึงภูมิปัญญาชาวบ้านในกระบวนการผลิตสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของชุมชนในจังหวัดมหาสารคามในครั้งนี้ ถือเป็นการส่งเสริมสืบสาน และอนุรักษ์ภูมิปัญญาชาวบ้านให้ผู้สนใจได้ศึกษาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ต่อไป และสุदारัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ (2548, หน้า บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่องการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ้าฝ้ายข้อมสีเปลือกไม้บ้านโนนศึกษา ตำบลนาอุดม อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า การผลิตผ้าฝ้ายข้อมสีเปลือกไม้ เริ่มตั้งแต่ปี 2539 รวมกลุ่มโดยกลุ่มสตรีที่ทำมาแต่เดิมเพื่อใช้ในการครัวเรือนอยู่แล้ว กลุ่มชาวบ้านได้เสนอโครงการไปยังจังหวัด ซึ่งขณะนั้นจังหวัดร้อยเอ็ดได้เป็นจังหวัดนำร่องในการผลิตผ้าโดยการร่วมมือของจังหวัดและมูลนิธิมิโนไซเซ็นเตอร์ ประเทศญี่ปุ่น มีการศึกษาดูงานจากขอนแก่นและมหาสารคาม จนได้เริ่มผลิตผ้าจริงจังและสินค้าออกสู่ตลาดในปี 2542 จากผลการศึกษาเบื้องต้นสามารถนำความรู้ไปส่งเสริมและสนับสนุนความรู้ผ้าฝ้ายข้อมสีเปลือกไม้ของชุมชนให้คงอยู่และสามารถถ่ายทอดสู่เยาวชนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจได้ ในสื่อรูปแบบ E-learning ผ้าฝ้ายข้อมสีเปลือกไม้ ที่ได้รวบรวมและจัดการความรู้แล้วนำไปเผยแพร่ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

ข้อค้นพบการจัดการการพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ การพัฒนายกระดับความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ซึ่งนำไปสู่การได้มาซึ่งรายได้ พบว่า มีการพัฒนาเพื่อรายได้ที่เกิดจากการขาย ผลิตภัณฑ์ จำแนกตามประเภทสินค้า OTOP คือ ประเภทผ้าและเครื่องแต่งกาย ประเภท

เครื่องใช้ เครื่องประดับ ประเภทศิลปะประติมากรรมและของที่ระลึก ประเภทอาหาร และสมุนไพรที่ไม่ใช่อาหารและยา การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ทำเนียบภูมิปัญญาเพื่อเป็นเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การสร้างเครือข่ายสมุนไพรในระดับชุมชน การนำเสนอผ่านเว็บไซต์ผ่าน VCD เพื่อนำมาใช้ในการถ่ายทอดและเผยแพร่สมุนไพร และการนำความรู้เรื่องสมุนไพรมาสร้างเป็นฐานข้อมูล บทเรียนท้องถิ่น การอนุรักษ์และพัฒนาการสอนการสู่ขวัญของชาวอีสานให้สืบทอดต่อไป

5.7 ข้อเสนอแนะ

5.7.1 ข้อเสนอแนะการนำผลงานวิจัยไปใช้

5.7.1.1 ควรจะหาต้นแบบภูมิปัญญา สรุปลงเป็นองค์ความรู้ และฐานข้อมูลที่สามารถเข้าถึงได้อย่างเป็นระบบและรวดเร็ว หรือทำข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นรวบรวมกับฐานข้อมูลทะเบียนราษฎร์ เพื่อเป็นครุภูมิปัญญาออนไลน์

5.7.1.2 รัฐบาลควรให้ชุมชนตระหนักเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และทำการจดลิขสิทธิ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผักคอนแคน องค์ความรู้เนื้อหาประเพณีผีตาโขน ปลายี่ขำมปี เพราะชาวต่างชาติเริ่มมีการศึกษาทำวิจัยเชิงลึก

5.7.1.3 ควรสนับสนุนให้เกิดแหล่งเรียนรู้เป็นรูปธรรม พัฒนาเป็นห้องสมุดชุมชนและเชื่อมโยงเป็นห้องสมุดชุมชนมีชีวิต

5.7.1.4 รัฐบาลควรปรับห้วงเวลาของการให้ความช่วยเหลือชุมชนตามลำดับก่อนหลังและมีการประสานงานกับพหุภาคีทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้งานสัมฤทธิ์ผลตามความมุ่งหมาย

5.7.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

5.7.2.1 การที่จะให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดำรงอย่างยั่งยืนควรหาฐานข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาต้นแบบ ผู้นำชุมชนหรือผู้นำท้องถิ่นตามธรรมชาติ ดังนั้นควรทำวิจัยเกี่ยวกับการสำรวจฐานข้อมูลภูมิปัญญาต้นแบบด้านต่าง ๆ หรือทำวิจัยพัฒนาภูมิปัญญาต้นแบบในภูมิปัญญาต่าง ๆ

5.7.2.3 การวิจัยการจัดการและพัฒนาต่อยอด นวัตกรรมของภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรักษาองค์ความรู้ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาให้คงอยู่และเผยแพร่สู่สากล

5.7.2.4 ทำวิจัยพัฒนาสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการปฏิบัติจริงร่วมกับปราชญ์ ผู้รู้ และผู้สูงอายุที่มีประสบการณ์ผ่านศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน และผลักดันให้เป็นวิชาในการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษา

5.7.2.5 ควรศึกษาการเชื่อมโยงเครื่องข่ายฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน